

УДК 364.63-027.252:37.09

SOCIO-PSYCHOLOGICAL AND LEGAL ASPECTS OF BULLYING AND MOBBING PREVENTION IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ ТА МОБІНГУ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Сабіна Іванчук

доктор педагогічних наук, доцент,

E-mail: ivanchuk.sabina@gmail.com

ORCID 0000-0002-9655-0634

Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара, Україна

Sabina Ivanchuk

D.Sc. in Pedagogy, Associate Professor,

E-mail: ivanchuk.sabina@gmail.com

ORCID 0000-0002-9655-0634

Oles Honchar Dnipro National
University, Ukraine

Михайло Геєнко

суддя у відставці, адвокат

E-mail: geenko04@ukr.net

Mykhailo Heienko

retired judge, lawyer

E-mail: geenko04@ukr.net

ABSTRACT

The article comprehensively examines the phenomena of bullying and mobbing as a form of aggressive and destructive behavior in the educational environment, which harm not only individual participants in the educational process but also affect the atmosphere in the educational institution as a whole. The authors focus on the socio-psychological causes of these phenomena: low level of emotional intelligence, lack of empathy, social tension, widespread stereotypes, ineffective communication in teams, and passive behavior of adults in situations of aggression.

The approaches of domestic and foreign researchers to the study of bullying and mobbing are considered, and the most successful practices of preventing these phenomena are analyzed, including programs of social and emotional education, trainings for teachers and students, parental involvement, and the development of a culture of non-violent communication. Special attention is paid to legal aspects: the article describes the legislative norms of Ukraine that regulate the prevention of bullying, the procedure for action in case of its detection, administrative responsibility and the role of educational institutions in ensuring a safe environment.

The conclusions substantiate the need for a systematic approach to the prevention of bullying and mobbing, which includes the coordinated work of teachers, psychologists, administrators, parents and students themselves. The importance of forming a positive psycho-emotional climate, legal awareness of participants in the educational process and the implementation of effective strategies to support children who are victims or witnesses of violence is emphasized. Such an integrated approach helps to reduce the level of conflict, improve the quality of the educational process and create favorable conditions for personal development.

Key words: *bullying, mobbing, educational environment, prevention, socio-psychological factors, legal regulation.*

Актуальність теми. У сучасному суспільстві особливої актуальності набуває проблема булінгу та мобінгу в освітньому середовищі. Вона має

глобальний характер і стосується багатьох країн, зокрема й України. На жаль, випадки булінгу та інших форм агресії в нашій державі є доволі поширеними. Такі прояви негативно впливають на фізичне та психічне здоров'я дітей, гальмують їхній розвиток і ускладнюють процес соціалізації. Це явище не обмежується лише особистими трагедіями окремих родин, а становить реальну загрозу гармонійному функціонуванню й сталому розвитку всього суспільства.

Цькування є не лише проявом агресивної поведінки, а й потужним деструктивним чинником, яке впливають на психічне здоров'я учасників освітнього процесу, їхню успішність, самооцінку, міжособистісні стосунки та загальну атмосферу в закладі освіти. Тому дослідження соціально-психологічних та правових аспектів профілактики цих явищ є надзвичайно важливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем булінгу та мобінгу на різних етапах розвитку суспільства має важливе значення для розробки ефективних заходів щодо профілактики та подолання цих явищ. Значний внесок у вивчення феномену булінгу зробили зарубіжні дослідники, які розглядали цю проблему з різних наукових підходів. Одним із перших дослідників, що системно почав вивчати булінг у шкільному середовищі, був Д. Ольвеус (Норвегія). У своїх роботах він підкреслює важливість колективного підходу до подолання булінгу, що передбачає залучення до процесу запобігання та інтервенції педагогів, батьків і самих учнів. Запропонована ним модель стала основою для подальших програм протидії булінгу в різних країнах (Olweus, 1997).

Дослідження Б. Колорозо (Канада) орієнтоване на педагогічну практику та сімейне виховання. Авторка зосереджується на виявленні причин булінгу, аналізі ролі свідків у його розвитку, а також пропонує практичні рекомендації щодо реагування на ситуації цькування як у навчальних закладах, так і в домашньому середовищі (Coloroso, 2003).

К. Рігбі (Австралія) пропонує комплексний аналіз теоретичних підходів до проблеми булінгу в освіті, акцентуючи увагу на їх прикладному значенні для фахівців у галузі психології та педагогіки. Його дослідження спрямовані на розроблення стратегій профілактики та втручання, з урахуванням індивідуальних і соціальних чинників (Rigby, 2005).

Значним практичним досягненням у сфері запобігання булінгу є програма KIVA, розроблена К. Салміваллі (Фінляндія). Ця програма, заснована на багаторічних емпіричних дослідженнях, є однією з найуспішніших європейських моделей боротьби з булінгом у школах і широко впроваджується в освітніх закладах багатьох країн (Salmivalli, 2020).

Проблематика мобінгу в контексті трудових відносин досліджується Г. Неймі (США), який аналізує як організаційні, так і особистісні чинники, що сприяють виникненню цього явища. Особлива увага в його роботах приділяється ролі активних та пасивних учасників мобінгу, а також методам зниження рівня психологічного насильства в колективі (Namie, 2010).

Проблема булінгу та мобінгу в закладах освіти також привертає значну увагу вітчизняних науковців, педагогів та психологів. Українські дослідники активно вивчають аспекти цієї проблеми, зокрема психологічні, соціальні та педагогічні наслідки булінгу, а також розробляють стратегії та методики для запобігання цим явищам.

А. Лесик і К. Сапранкова аналізують булінг у межах психолого-

педагогічного дискурсу, розглядаючи його як складне соціальне явище, що виникає в процесі взаємодії учасників освітнього процесу. У центрі уваги авторів – освітні та виховні чинники, що впливають на виникнення та поширення булінгу в школах (Лесик, Сапранкова, 2023).

Соціально-психологічний контекст явища розкриває Д. Момат, який досліджує прояви булінгу та агресії серед учнів в умовах підвищеної соціальної напруги та військового конфлікту. Автор підкреслює важливість надання психологічної підтримки дітям, які пережили травматичні події, та аналізує ефективність програм адаптації й реінтеграції в шкільне середовище (Момат, 2023).

Юридичний вимір проблеми висвітлюється у працях В. Сокурєнка, який досліджує правові механізми боротьби з булінгом в Україні. Автор аналізує національне законодавство у сфері протидії булінгу та мобінгу, виявляє його недоліки, а також пропонує шляхи вдосконалення нормативно-правової бази з метою забезпечення ефективного захисту прав дітей та учасників освітнього процесу (Сокурєнко, 2023).

О. Остапенко зосереджується на юридичному аспекті булінгу та мобінгу як формах насильства, що посягають на фізичну та психічну цілісність особи. У дослідженні розглядаються нормативно-правові засоби захисту потерпілих та окреслюються можливості правової протидії цим явищам в межах освітніх інституцій (Остапенко, 2023).

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Здійснити комплексне дослідження феноменів булінгу та мобінгу як форм агресивної та деструктивної поведінки в освітньому середовищі, виявити соціально-психологічні чинники їх виникнення, а також охарактеризувати соціально-психологічні та правові аспекти їх профілактики з метою формування безпечного та психологічно комфортного освітнього простору.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Булінг (від англ. *bully* – грубіян, задирака, агресор) – трактується як форма утиску, дискримінації або систематичного переслідування. Це навмисне, тривале і повторюване фізичне чи психологічне насильство, яке одна дитина або група дітей спрямовує проти іншого учасника освітнього процесу.

Причини виникнення такої поведінки можуть бути різними: заздрість, прагнення помсти, негативні емоції, бажання відновити «справедливість», утвердитися в ролі лідера або підкорити суперника. Іноді агресія має на меті самоствердження чи навіть задоволення жорстоких намірів. У дитячому та підлітковому середовищі він може проявлятися у формі образ, ізоляції, фізичного насилля, кібербулінгу тощо.

Мобінг (від англійського *mob* – натовп, юрба) – це форма тривалого психологічного насильства, яка проявляється у систематичному цькуванні працівника з боку колег або керівництва з метою приниження, дискредитації чи навіть звільнення. Термін був запроваджений у науковий обіг на початку 1980-х років шведським психологом і лікарем Хайнцом Лейманом, який досліджував подібні явища на робочих місцях.

У сучасному трактуванні мобінг розуміють як умисну, повторювану психологічну агресію, що може супроводжуватися моральним тиском, ігноруванням, образами або створенням ворожої атмосфери в колективі. Такі дії

здатні підірвати гідність, ділову репутацію чи віру працівника у власну професійну компетентність. Часто мобінг супроводжується як особистим, так і дистанційним тиском – через електронну пошту, месенджери тощо.

Булінг і мобінг, як форми агресії та психологічного насильства, набули широкого розголосу в сучасному суспільстві. Причини їх виникнення є багатограними і часто коріняться в глибоких соціально-психологічних механізмах. Серед основних факторів, що сприяють розвитку цих явищ, виділяють наступні:

Недостатній рівень емпатії та емоційного інтелекту. Відсутність розуміння почуттів інших людей, а також низький рівень емоційної свідомості, як у дітей, так і в дорослих, можуть стати причиною агресивної поведінки. Коли люди не здатні поставити себе на місце іншого, вони можуть не усвідомлювати наслідків своїх вчинків.

Соціальна напруга в колективі, відсутність здорової комунікації. У колективах, де панує напружена атмосфера, де бракує довіри та відкритого спілкування, часто виникають конфлікти, які можуть перерости у насильницькі прояви. Важливо створювати середовище, де люди можуть обговорювати свої проблеми без страху бути засудженими.

Стереотипи і нетерпимість. Однією з основних причин булінгу є нетерпимість до людей, що відрізняються від більшості: за зовнішнім виглядом, національністю, особливостями поведінки чи інших характеристик. Стереотипи та упередження живлять ворожнечу і можуть стати основою для цькування.

Пасивність або байдужість (педагогів, батьків, колег) до проявів агресії. Відсутність адекватної реакції на прояви агресії з боку дорослих лише підсилює проблему. Коли вчителі, батьки чи інші дорослі не звертають увагу на конфлікти або не вживають заходів для їх вирішення, це може створити атмосферу безкарності для булерів та моберів.

Несформованість навичок розв'язання конфліктів у ненасильницький спосіб. Відсутність умінь ефективно вирішувати конфлікти мирним шляхом також є важливою причиною булінгу та мобінгу. Коли люди не знають, як справлятися з емоціями чи розв'язувати спори без агресії, вони можуть вдаватися до насильства, щоб досягти своїх цілей.

Булінг та мобінг це не лише порушення прав людини, а й серйозний бар'єр для її особистісного розвитку та соціальної адаптації. Саме тому профілактика цих форм насильства має бути системною, послідовною і базуватись на соціально-психологічному та правовому підході.

Головне завдання профілактики – створення безпечного, підтримувального середовища в закладі освіти, де кожен учень відчувається прийнятим і захищеним. Успішність профілактичної роботи залежить від узгоджених дій педагогів, психологів, адміністрації та батьків.

Основою первинної профілактики є запровадження освітніх програм, спрямованих на формування соціальних і емоційних навичок, є. До таких заходів належать: тренінги з розвитку емоційного інтелекту, толерантності, комунікативних навичок; інтеграція тематики булінгу в освітній процес – особливо під час виховних годин або зустрічей із психологом.

Другим напрямом профілактики є професійна підтримка педагогів. Саме педагогічний колектив є ключовими фігурами у виявленні та запобіганні

випадкам булінгу. Тому важливо підвищувати рівень їхньої психологічної обізнаності; навчати розпізнавати ранні ознаки цькування, а також формувати партнерські відносини між педагогами та здобувачами освіти, засновані на повазі й довірі.

Важливо звернути увагу на індивідуальну та групову психологічну підтримку. Профілактика має бути доповнена роботою з конкретними ситуаціями та учасниками конфліктів: консультування постраждалих і ініціаторів агресії; робота з батьками для підвищення рівня їхньої поінформованості щодо ненасильницької комунікації та методів виховання; створення умов для емоційного розвантаження і підтримки дітей у кризових ситуаціях.

Профілактична робота повинна також охоплювати всю спільноту закладу освіти: популяризація культури взаємоповаги й прийняття; підтримка соціальних проєктів, волонтерських ініціатив; розвиток самоврядування здобувачів освіти як інструменту формування лідерства та відповідальності.

Профілактика булінгу та мобінгу неможлива без чіткого розуміння правових засад, які регулюють поведінку учасників освітнього процесу та визначають відповідальність за порушення. Законодавство України надає чіткі механізми запобігання та реагування на випадки насильства в закладі освіти, що мають бути враховані в системі соціально-психологічної профілактики.

Розуміючи важливість питання булінгу та мобінгу в житті суспільства, держава планомірно та повністю занята не тільки питаннями профілактики, а також і покаранням винних осіб у мобінгу та булінгу, що, шляхом відновлення почуття справедливості та правової захищеності, а, в окремих випадках, і матеріального відшкодування завданої моральної шкоди, також слугує профілактиці цих ганебних явищ, шляхом стримування, під страхом неминучого покарання за вчинене.

Так, законодавець встановив адміністративну відповідальність за ст.173⁴ Кодексу України про адміністративну відповідальність (КУпАП) щодо булінгу (цькування) учасника освітнього процесу, зазначивши покарання як за перші, встановлені належним чином його прояви, так і більш тяжке покарання за його повторність (КУпАП).

При цьому, слід зазначити, якщо винна особа є неповнолітня, то покарання за її неправомірні дії несуть саме батьки або особи що їх замінюють. Як сукупною, у такому разі, буде виступати і стаття 184 адмін. Кодексу, що передбачає відповідальності батьків (чи осіб що їх замінюють) за незалежне виховування такої дитини.

Слід зазначити, що у середовищі неповнолітніх, дуже часто булінг може проявлятися і на сексуальному підґрунті, що має витoki не лише у морально-психологічному стані підлітків, а також і у фазі їх статевого дозрівання.

Так, законодавець у ст.1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» встановив поняття «сексуальне домагання», зазначивши, що це дії сексуального характеру, що виражаються словесно (погрози, зауваження, непристойні пропозиції тощо) чи фізично, що направлені на приниження гідності особи (Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків»).

Під такі прояви булінгу можуть підпадати дії направлені на спонукання до вступу у статевий зв'язок (осіб будь якої статі), при цьому законодавець

встановлює понижений вік суб'єкта статевих злочинів – з 14 років, приходячи до переконання, що саме з такого віку особа може повноцінно і свідомо оцінювати свої дії, віддаючи повний звіт їх правомірності, допустимості у суспільстві.

Велику, а майже значну частину життя сучасної людини займає його робота, праця у колективі, що, безперечно, відображається на взаємовідносинах у трудовому колективі, як морально-психологічному стані такого колективу, так і кожного його членів.

Так, в українському законодавстві немає окремого закону, що мав би назву «Закон про харасмент на роботі», та все ж захист від домагань та інших форм дискримінації знаходить своє відображення у ряді нормативно-правових актів.

Основним законом, що регулює працю у державі, відносини між роботодавцем та робітником, є Кодекс законів про працю в Україні (КЗпП України).

Так, ст.2¹ КЗпП України вказує на заборону дискримінації у трудових правовідносинах у державі, у тому числі за ознаками статі, віку, раси тощо (КЗпП України).

На захист своїх порушених прав шляхом мобінгу на роботі, особа може звернутись до Управління Державної служби з питань праці, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, поліції та до суду.

Законодавство України передбачає широкий спектр щодо захисту особи від булінгу та мобінгу, як адміністративну, кримінальну відповідальність за скоєне, так і захист порушених прав, від таких неправомірних дій, шляхом цивільного судочинства.

Так ст. 173⁴ КУпАП встановлює відповідальність за булінг (цькування) учасника освітнього процесу, розкриваючи це поняття як цькування, тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи буда заподіяна шкода психічному чи психологічному здоров'ю потерпілого, з послідовними обтяжуючими кваліфікуючими ознаками (КУпАП).

Важливим аспектом у цьому є позиція держави щодо не замовчування таких ганебних фактів, спонукання до боротьби з ними, що знайшла своє відображення у ч.5 вищевказаної статті КУпАП: неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу тягне адміністративну відповідальність у вигляді штрафу від 50 до 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (на даний час від 850 грн. до 1700 грн.) або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням до 20 % заробітку (КУпАП).

Ст.173⁵ КУпАП встановлює відповідальність за мобінг (цькування) працівника, з послідовними обтяжуючими кваліфікуючими ознаками (КУпАП).

Звернення до суду з позовною заявою щодо визнання фактів цькування, вимагання їх усунення, відшкодування завданої моральної шкоди, спричиненої внаслідок булінгу – дієвий спосіб захисту своїх порушених особистих та трудових прав.

Особливість же цивільного процесу, при розгляді справ, полягає в тому, що кожна сторона (позивач, відповідач) повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог та заперечень...

Суд не може збирати докази, що стосуються предмету спору, з власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів... чч.1,6 ст.81 Цивільний процесуальний кодекс України (ЦПК України).

Відповідно до статті 76 Цивільного процесуального кодексу України, доказами вважаються будь-які відомості, що використовуються судом для з'ясування наявності чи відсутності обставин, які мають істотне значення для правильного вирішення справи та обґрунтовують позиції сторін. Такі відомості можуть бути одержані з різних джерел, зокрема у формі письмових, речових або електронних доказів, висновків експертів, а також показань свідків (ЦПК України).

Держава, приймаючи ефективні законодавчі акти, забезпечує правовий захист як своїм громадянам, так і іншим особам, які перебувають на її території та підпадають під її юрисдикцію. Цей захист охоплює протидію булінгу, мобінгу, будь-яким формам дискримінації, упередженому ставленню у сферах освіти та праці, а також охорону честі й гідності працівників у процесі їхньої трудової діяльності. Крім того, особам, які постраждали від таких дій або бездіяльності, гарантується право на захист і компенсацію завданої шкоди відповідно до судового рішення, що набрало законної сили.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Профілактика булінгу та мобінгу – це багаторівневий процес, що вимагає взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Соціально-психологічний підхід та знання правового поля дозволяє не лише знизити рівень агресії в закладі освіти, а й створити середовище, в якому кожна дитина почувається цінною, захищеною та здатною до розвитку.

Формування безпечного й доброзичливого освітнього простору, розвиток у здобувачів освіти та педагогів навичок мирного розв'язання конфліктів, зміцнення взаєморозуміння в колективі, а також підвищення рівня комунікативної культури сприяють зниженню рівня правопорушень і негативних поведінкових проявів. Усе це значно зменшує ризики виникнення насильства в навчальному середовищі.

Важливо пам'ятати, що запобігти насильству легше, ніж долати його наслідки.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення 17.05.25)

Кодекс законів про працю в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 17.05.25)

Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 17.05.25)

Лесик А., Сапранкова К. (2023). *Булінг як психолого-педагогічний феномен*

в освітньому процесі. Молодь і ринок, 2023. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.282835

Момат Д. О. (2023). *Стратегії подолання булінгу та агресії в дитячих групах в умовах війни*. Криворізький державний педагогічний університет, 2023. Посилання: elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/7097

Остапенко О. (2023). *Булінг і мобінг як різновиди насильницьких посягань на фізичну особу*. Вісник Національного університету «Львівська політехніка», Серія: «Юридичні науки», 2023. DOI: 10.23939/law2023.40.124

Сокурєнко В. В. (2023). *Запобігання та протидія булінгу в Україні як негативному соціальному явищу*. Yearbook of Ukrainian law, № 15, 2023. DOI: 10.5281/zenodo.13253457

Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1501-06#Text> (дата звернення 17.05.25)

Coloroso, B. (2003). The Bully, the Bullied, and the Bystander: From Preschool to High School—How Parents and Teachers Can Help Break the Cycle of Violence. HarperCollins.

Salmivalli, C. (2020). Different approaches to address bullying in KiVa schools: Adherence to guidelines, strategies implemented, and outcomes obtained. *Prevention Science*, 21(4), 474–484. DOI: [10.1007/s11121-020-01178-4](https://doi.org/10.1007/s11121-020-01178-4)

Namie, G.(2010). Active and passive accomplices: The communal character of workplace bullying. *International Journal of Communication*, 4, 343–363. URL: <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/589>

Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 12(4), 495–510. DOI: [10.1007/BF03172807](https://doi.org/10.1007/BF03172807)

Rigby, K. (2005). Bullying in schools and the mental health of children. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15(2), 195–207. DOI: [10.1375/ajgc.15.2.195](https://doi.org/10.1375/ajgc.15.2.195)

REFERENCES

Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok ta cholovikiv». [Law of Ukraine On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (Accessed: 17.05.2025).

Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy. [Labour Code of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (Accessed: 17.05.2025).

Kodeks Ukrainy pro administrativni pravoporushennia. [Code of Ukraine on Administrative Offences]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (Accessed: 17.05.2025).

Lesyk A., Saprankova K. (2023) Bulinh yak psykhologo-pedahohichnyi fenomen v osvitnomu protsesi. [Bullying as a psychological and pedagogical phenomenon in the educational process]. Molod i rynok. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.282835.

Momat D. O. (2023) Stratehii podolannia bulinhu ta ahresii v dytiachykh hrupakh v umovakh viiny. [Strategies for overcoming bullying and aggression in children's groups in wartime]. Kryvorizkyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet. Available at: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/7097>.

Ostapenko O. (2023) Bulinh i mobinh yak riznovydy nasylnytskykh posiahann na fizychnu osobu. [Bullying and mobbing as forms of violent encroachment on the individual]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seria: Yurydychni nauky. DOI: 10.23939/law2023.40.124.

Sokurenko V. V. (2023) Zapobihannia ta protydiia bulinhu v Ukraini yak nehatyvnomu sotsialnomu yavyschu. [Prevention and counteraction of bullying in Ukraine as a negative social phenomenon]. Yearbook of Ukrainian Law, 15. DOI: 10.5281/zenodo.13253457.

Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. [Civil Procedure Code of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1501-06#Text> (Accessed: 17.05.2025).

Coloroso B. (2003) *The Bully, the Bullied, and the Bystander: From Preschool to High School—How Parents and Teachers Can Help Break the Cycle of Violence*. New York: HarperCollins.

Salmivalli C. (2020) Different approaches to address bullying in KiVa schools: Adherence to guidelines, strategies implemented, and outcomes obtained. *Prevention Science*, 21(4), pp. 474–484. DOI: 10.1007/s11121-020-01178-4.

Namie G. (2010) Active and passive accomplices: The communal character of workplace bullying. *International Journal of Communication*, 4, pp. 343–363. Available at: <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/589>.

Olweus D. (1997) Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 12(4), pp. 495–510. DOI: 10.1007/BF03172807.

Rigby K. (2005) Bullying in schools and the mental health of children. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15(2), pp. 195–207. DOI: 10.1375/ajgc.15.2.195.

АНОТАЦІЯ

У статті комплексно досліджено феномени булінгу та мобінгу як форми агресивної та деструктивної поведінки в освітньому середовищі, що завдають шкоди не лише окремим учасникам освітнього процесу, а й впливають на атмосферу в закладі освіти загалом. Автори акцентують увагу на соціально-психологічних причинах виникнення цих явищ: низькому рівні розвитку емоційного інтелекту, дефіциті емпатії, соціальній напрузі, поширених стереотипах, неефективній комунікації в колективах та пасивній поведінці дорослих у ситуаціях агресії.

Розглянуто підходи вітчизняних та зарубіжних дослідників до вивчення булінгу й мобінгу, проаналізовано найуспішніші практики профілактики цих явищ, зокрема програми соціально-емоційного навчання, тренінги для вчителів і учнів, залучення батьків та розвиток культури ненасильницького спілкування. Окрема увага приділена правовим аспектам: описано законодавчі норми України, які регулюють питання запобігання булінгу, порядок дій у випадку його виявлення, адміністративну відповідальність та роль освітнього закладу у забезпеченні безпечного середовища.

У висновках обґрунтовано необхідність системного підходу до профілактики булінгу та мобінгу, який включає узгоджену роботу педагогів, психологів, адміністрації, батьків і самих здобувачів освіти. Підкреслено

важливість формування позитивного психоемоційного клімату, правової обізнаності учасників освітнього процесу та впровадження дієвих стратегій підтримки дітей, які стали жертвами або свідками насильства. Такий комплексний підхід сприяє зниженню рівня конфліктності, підвищенню якості освітнього процесу та створенню сприятливих умов для розвитку особистості.

Ключові слова: булінг, мобінг, освітнє середовище, профілактика, соціально-психологічні чинники, правове регулювання.

УДК 78.03:78.071:37.013.34

**THE INFLUENCE OF IMPROVISATIONAL METHODS ON DEVELOPING
THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE DANCE EDUCATORS**

**ВПЛИВ ІМПРОВІЗАЦІЙНИХ МЕТОДИК НА ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-
ХОРЕОГРАФА**

Ксенія Короткевич

доктор філософії

E-mail: korotkevich139513951395@gmail.com

ORCID 0000-0003-1999-4618

Український державний університет
імені М. Драгоманова, Україна

Kseniia Korotkevych

Doctor of Philosophy

E-mail: korotkevich139513951395@gmail.com

ORCID 0000-0003-1999-4618

Dragomanov Ukrainian State
University, Ukraine

ABSTRACT

In the current context of reforms in arts education in Ukraine, the issue of developing the professional competence of future dance educators is of particular importance. Improvisational techniques serve as an effective tool for developing students' creative abilities, stage expressivity, and pedagogical mastery. These methods contribute to enhancing motor flexibility, emotional plasticity, and adaptability of future professionals in their professional practice. The use of diverse improvisational exercises expands the possibilities for forming an individual teaching style and promotes the comprehensive development of future dance educators within the modern dance education system.

Contemporary dance education is a complex and multifaceted process of developing professional competence, which encompasses various aspects of personal growth, including creative, pedagogical, cultural, and social dimensions. The creative aspect involves stimulating creativity, artistry, and the ability to improvise; the pedagogical aspect focuses on developing teaching skills, reflective practice, and pedagogical mastery; the cultural aspect is based on the understanding of dance as a form of artistic communication and a carrier of spiritual and aesthetic values; the social aspect aims to develop communication skills.

Improvisational techniques used in the professional training of future dance educators include a variety of exercises such as free and expressive movement, rhythmic improvisations, improvisational games in pairs and groups, communicative interaction exercises, creative experiments that combine various dance styles, and improvisations under constraints. Each of these exercises is aimed at developing